

Dr. Anton Grad se je lotil uporabe referendum-duma v ustavnorevizijijskem postopku. V preglednem in sistematičnem prikazu je najprej opredelil kriterije za določanje zvrsti referendumov. Ti kriteriji so vsebina (ustavni, zakonodajni in referendum o drugih vprašanih), obveznost uporabe (obvezni in fakultativni), območje uporabe (splošni in lokalni) in čas uporabe referenduma (prehodni in naknadni). Nato je opozoril na vprašanje iniciatorja referenduma, odločevalca o referendumu, opredelitve potreb večine za uspeh referenduma in rokov pri izvedbi referenduma.

Grad ugotavlja, da so v svetu v veljavi trije modeli sprejemanja in revizije ustave: sprejemanje z referendumom, sprejemanje na ustavodajni skupščini in sprejemanje na rednem parlamentu praviloma z dvotretjinsko večino. Po Gradovem mnenju je sprejemanje ustave z referendumom najbolj demokratičen postopek, vendar je v praksi v sprejemanje praviloma vključeno tudi predstavniško telo.

V komparativni analizi ustavnorevizijijskih postopkov se je Grad omejil na Avstrijo, Francijo in Italijo. V poglavju o spreminjanju ustave v federalni državi Grad zastopa stališče, da morajo imeti federalne enote v tem postopku posebno vlogo: njihova volja mora biti upoštevana ne glede na število volilcev v posamezni enoti. V postopku spreminjanja ustave SFRJ bi po njegovem mnenju prišel v poštev na ravni federalnih enot referendum o predlogu za spremembo ustave in o končnem predlogu besedila ustave oz. sprememb, ki jih sprejema zvezni zbor. Glede na diktirano ustavno člena, ki opredeljuje uporabo referenduma, je po njegovem mnenju lažje zagovarjati predhodni referendum v ustavnorevizijijskem postopku, čeprav ta možnost ni eksplicitno opredeljena. Glede spremembe Ustave SRS pa Grad ugotavlja, da je v sedanji ustavi referendum v postopku revizije ustave samo fakultativen, skupščina kot edini iniciator pa se lahko odloči za predhodni ali naknadni referendum. Njegov predlog je, naj nova ustava opredeli vlogo referendumu v ustavnorevizijijskem postopku.

Mag. Drago Zajc v četrtem poglavju knjižice obravnava razmerja med neposrednimi in predstavniškimi oblikami odločanja s stališča stabilnosti političnega sistema. Pomembna je njegova ugotovitev, da so neposredne plebiscitarne oblike izražanja politične volje prej vsebina politične kultu-

re, kot pa zgolj rezultat razmerja političnih sil. Politične sisteme je razvrstil na sisteme z zaprto obliko reprezentativne vladavine (npr. ZRN), sisteme z razvito referendumsko kulturo (npr. Švica) in sisteme, ki vključujejo oba elementa. Po njegovem mnenju je v jugoslovanski politični sistem potrebno uvesti referendume zato, da bi razbremenili in olajšali delo predstavniškimi organom in preobrnili razmerje sil v korist decentralizacije. Referendum je tudi pomemben kanal za pozitivno sproščanje nakopičenih frustracij ljudi. Tako imajo mehanizmi neposredne demokracije tudi vlogo stabilizatorja političnega sistema in povečujejo njegovo učinkovitost.

Knjižica je prva obsežnejša razprava o političnem referendumu po vojni na Slovenskem. Glede na to, da so prispevki avtorjev zajeli številne vidike referendumskega odločanja v svetu in pri nas ter predstavili svoje predloge za nadaljnjo uporabo zlasti političnega referenduma, je knjižica dobrodošla pridobitev ne le za bralstvo, na katerega se zbirka obrača, temveč tudi za študente in strokovno javnost.

Igor Lukšič

MILAN PODUNAVAC

Politična legitimnost

(M. Podunavac: Politički legitimitet, izd. »Rad«, Beograd, 1988)

Fenomen politične legitimnosti, ki mu Podunavac posveča celotno študijo, je izjemno pomemben ne samo za politične sisteme, marveč tudi za teoretske discipline, kot so npr. sociologija, politična sociologija in teorija politike. Vendar pa to ni le fenomen, ki raziskovalcu lahko nakoplje določene težave (»Prenevarno se je ukvarjati s temelji države« – kot bi dejal E. Burke), pač pa zanj tudi ni mogoče dati enoznačne opredelitve. Toda če na vprašanje o legitimnosti, kot trdi H. Laski, »... nobena filozofija doslej ni dala celovitega odgovora«, to nikakor ne pomeni, da popolnejših odgovo-

rov sploh ni. Fenomen legitimnosti so doslej analizirali mnogi teoretiki politike iz različnih teoretskih kotov ter s tem pravzaprav prispevali k izoblikovanju popolnejše predstave o politični legitimnosti.

Milan Podunavac je v svoji knjigi *Politična legitimnost* predstavil zelo širok presek različnih teorij, od katerih bomo v tem prikazu nanizali tiste nazore, ki se, razen z nekaterimi občimi, ukvarjajo tudi s posebnimi vprašanji legitimizacije politične oblasti v socializmu.

Preden pa se lotimo nekaterih vidikov politične legitimnosti v socializmu, moramo spoznati nekaj ključnih kategorij in pojmov, s katerimi se avtor v svoji knjigi posebej ukvarja; to so npr. kvazilegitimnost, ilegitimnost, predlegitimnost, legitimnost. Pojem »kvazilegitimnost« je zelo težavno natančneje opredeliti, ker je tudi samo stanje kvazilegitimnosti težko identificirati. Podunavac povzema Ferrerovo oznako stanja kvazilegitimnosti: »Cele generacije so lahko poslušne tovrstni vladavini, ne da bi posumile v njeno stvarno naravo, v prepričanju, da je drugačna, kot dejansko je.« V opredelitvi pojma »ilegitimnost« izhaja Podunavac iz Tacitovega opisa razmer v nekem obdobju rimskega principata: »Ni bilo niti osebnosti, ne morale, ne prava.« Grška politična teorija je takšno politično stanje opredeljevala s pojmom »anomia« in »pleonexia«. Ta pojma se ne nanašata samo na uvajanje nepravičnih zakonov oz. zakonov, ki niso utemeljeni na pravičnosti, marveč tudi na stanje, v katerem pravne norme in družbene vrednote nimajo avtoritete. Po mnenju F. Guizota je ilegitimna vladavina personalizirana vladavina človeka, ne pa zakona in politične institucije. Pojem »ilegitimnost« se nanaša na razmere, za katere ljudje pravijo, da ni več pravice, da ni več ne sistema ne države. Glede na doslej nakazane nazore Podunavac omenja Constantinov naravnopravni nazor, poudarjajoč, da imajo državljani neke določene pravice, v katere ni mogoče posegati, in da je vsaka oblast, ki te pravice ruši, v bistvu nelegitimna. Lahko bi dejali – tudi totalitarna.

Še nek pojem priteguje posebno teoretsko pozornost. Ta pojem je »predlegitimnost«. Ta pojem zajema proces vzpostavljanja novega tipa legitimnosti, ki nadomesti dotodanjo obliko legitimitete. Stanje predlegimitete je »začasno« in »izredno stanje«, in

v tem pomenu Podunavac sprejema Talle-yrandovo tezo, da je predlegitimnost najbolj nevarno stanje, v katerem se ljudstvo privaja na nov tip in nove principe politične vladavine. Predlegitimnost je »legitimnost v plenicah« (Ferrero), to stanje »ravnodušnosti« do legitimnosti pa so v tradiciji socializma zelo ilustrativno opisovali Lenin, Radek in Kamenjev. Leta 1919 je Lenin zatrjeval: »Mi ne priznavamo niti svobode niti enakosti niti delovne demokracije, če nasprotujejo stviri emancipacije dela in zatiranju kapitala.« Radek je leta 1921 to povsem jasno povedal: »Delavci nas ne podpirajo, vendar ne smemo poklekniti, moramo jim vsiliti našo voljo«; Kamenjev pa je istega leta dejal: »Kajti če danes govorijo – dajmo več demokracije v partiji, bodo jutri rekli, dajmo več demokracije sindikatom, naslednji dan pa bodo delavci, ki niso v partiji, dejali – dajte tudi nam demokracijo... in potem tudi večino kmetov ne bi nič omejevalo v zahtevah po demokraciji.«

Kar zadeva odnos med političnim sistemom in politično legitimnostjo je treba povedati, da uporabljajo politični sistemi različne elemente, tehnike in predpostavke legitimiranja politične oblasti (*instrumenti regni*). Težnja po legitimnosti je pogoj politične vladavine, posedovanja legitimnosti pa odlika »dobre vladavine«. Če pa hoče biti politična oblast pravična, mora biti *legitimna* in *legalna*. V nasprotnem primeru pride do krize legitimnosti, ki se manifestira prav tedaj, kadar je neka politična vladavina »majava« in ko ji »gre slabo«, kadar je »slaba« in je ni mogoče zagovarjati, kadar obstaja sum v njeno legitimnost in kadar zgublja zaupanje. Krizo legitimnosti oz. stanje dvoma v politično vladavino označuje Konfucij takole: »Ljudstvo mora imeti dovolj dobro vojsko in mora vladarju tudi zaupati. Ljudstvo se ne bo pokoravalo tistemu, kar ne vzbuja zaupanja.«

Sleherni politični sistem si prizadeva legitimirati svojo politično vladavino ter pri tem uporablja različna sredstva, kot so npr.: nasilje, strah, zakoni, »mnenje ljudstva«, ideologija, religija, miti, običaji, javno mnenje, propaganda, simboli, vrednote itn. Ko je govor o odnosu med marksizmom, socializmom in politično legitimnostjo, lahko ugotovimo mnoge nejasnosti, kontroverze in tudi pomanjkljivosti. Mnogi avtorji poudarjajo, da so v pogledu fenomena legiti-

mitete v marksizmu evidentne pomanjkljivosti. Pravzaprav zatrjujejo, da je glede na to, da ne obstaja marksistična teorija države, marksistična teorija politike in marksistična teorija demokracije, povsem logično, da ne more biti tudi ustrezne analize problema konsenza in razmerja med posameznikom in politično skupnostjo. Lucio Coletti manjko marksistične teorije politike celo povezuje s konsekventnim totalitarizmom socialističnih družb. »Pogosto sem govoril, da ne obstaja marksistična teorija politike. Marksizem ne pozna teorije politične oblasti, potemtakem tudi ne potrebe po kontroli te oblasti«.

Četudi ne obstaja koherentna marksistična teorija politike, se vendarle priznava, da obstajajo tudi v okviru marksističnih izvorov pomembna teoretska razmišljanja. Ena od teh, ki jim daje Podunavac posebno težo, so Gramscijeva, se pravi tista, ki analizo politične legitimnosti speljuje iz kategorije hegemonija. Koncept Gramscijeve hegemonije je v opreki s hegemonističnim (se pravi tudi z Leninovim) pojmovanjem države in politične vladavine kot diktature in dominacije. Hegemonija je »moralno in intelektualno prednjačenje« ali kulturna in politična strategija pridobivanja *konsenza* množice in s tem *legitimiranja* določenih oblik politične vladavine prek institucij »civilne družbe«. Toda ko teče beseda o legitimiranju političnih vladavin v avtoritarnem socializmu, navaja Podunavac različne poglede, med katerimi posebej izpostavljamo tistega, ki povzdiguje »dominacijo tako imenovane »politične družbe« nad »civilno družbo«.

Razmerje med strukturo in superstrukturo je v socialističnih družbah spremenjeno, posledica tega pa je tudi preobrat v odnosu med družbo in državo. Država odigra »vlogo« družbe: družba je s političnim subjektom proizvedeni objekt. Posledica prevlade politike nad ekonomijo in države nad družbo se v socialističnih družbah izteka v ukinjanje »civilne družbe«, kar se spet – na področju politične legitimnosti – razkriva v naslednjih pojavih: v primatu države in partije nad vsemi ostalimi institucijami; v indoktrinaciji in politizaciji vseh področij družbe, še posebej pa gospodarstva in kulture; v podrejenosti kulture in znanosti (v nekaterih družbah imajo večjo avtoriteto politiki in generali kot znanstveniki in umetniki); v zoževanju demokracije in omejevanju demokratične

legitimnosti; v repolitizaciji, ki si navzema formo postvarjenja; v atomizaciji in pasivizaciji individua; v prisiljeni integraciji, v pomanjkanju tolerantnosti do pobud, ki se porajajo neodvisno od politične oblasti; v predsodkih in rigidnosti v odnosu do reform, do alternativ in kritične misli ter občutljivosti do protestov, ki se doživljajo kot pretnja stabilnosti sistema in ki jih je treba zaradi tega odpravljati z represivnimi sredstvi; v »diktaturi nad potrebami«, v reprodukciji potreb individua, ki jih določa avtoritarna država in v možnosti njihovega zadovoljevanja za pasivno poslušnost nasproti državi; v kolonizaciji »vsakdanjega življenja«, v avtoritarni in podaniški politični kulturi ter negaciji pravic in svoboščin individua. Sistem legitimiranja politične moči temelji na represiji, zato mnogi avtorji poudarjajo, da je ta pravzaprav ilegitimen. Tak sistem politične legitimacije nazorno zarisuje Ota Šik: »V tem sistemu . . . je moč v rokah zgodovinsko nastale politične birokracije, ki je ločena od ljudstva in motivirana, da se ravna le po lastnih političnih interesih, se pravi po potrebah notranje in zunanje konsolidacije politične moči«.

V socialistični družbi je vse podrejeno politični moči in njenemu dominantnemu političnemu subjektu, kar na teritorialni ravni prispeva k formiranju teze o anomiji in ilegitimnosti politične oblasti v socialističnih družbah. Ni niti upanja, da se bodo stvari bistveno spremenile – in kot je svojčas dejal P. Lewis, »... so ostala pričakovanja, da se bo komunistična legitimnost institucionalizirala, v glavnem neuresničena, v osemdesetih letih (pa) ima ilegitimnost mnogo širše perspektive«.

Knjiga Milana Podunavca *Politična legitimnost* sodi v vrsto potrebnih in kvalitetnih knjig, ki se ukvarjajo z bistvenimi problemi politične moči. Njena posebna odlika je v tem, da problema politične legitimnosti ne obravnava le na obče teoretski ravni, pač pa ga analizira tudi na posebni (socializem) in posamični ravni (»jugoslovansko izkustvo«). V prispevku smo poskusili vsaj delno predstaviti predvsem prvo in drugo raven avtorjeve analize, kajti za analizo tretje ravni bi potrebovali mnogo več prostora, ki presega meje, določene za tovrstno informacijo o novih knjigah.

Braco Kovačević